

Erfgoedspecial Ooltgensplaat

Ontdek en beleef het erfgoed in en rond De Plaet

Dit is een
product van

Inclusief

Erfgoedspecial

junior

Erfgoed-hotspot Ooltgensplaat

Fort Prins Frederik, het zeventiende-eeuwse raadhuis, het weeghuisje bij de haven, het havenkanaal, Berwoutsmoer...

Ooltgensplaat en het omliggende cultuurlandschap – met eeuwenoude dijken en krekens – vormen samen een regelrechte erfgoed-hotspot. Een parel met steeds meer glans. Maar ook: een parel die een beetje verborgen is. Daarom is het hoog tijd voor een Erfgoedpecial die geheel is gewijd aan Ooltgensplaat.

Erfgoedlijn

Bij veel projecten, restauraties en andere initiatieven die in dit magazine staan, is de erfgoedlijn Goeree-Overflakkee nauw betrokken. De erfgoedlijn is erop gericht om het erfgoed te behouden en beleefbaar te maken. De provincie, als initiatiefnemer, doet dat samen met partijen die willen meewerken en

meedenken, bijvoorbeeld dorpsraden, ondernemers, Eilandmarketing Goeree-Overflakkee, musea, de gemeente, Stichting Podium Goeree-Overflakkee, Kunstgebouw en Erfgoedhuis Zuid-Holland, maar ook diverse vrijwilligersorganisaties.

De provincie Zuid-Holland ondersteunt de erfgoedprojecten onder meer met subsidie. Ook andere partijen, zoals de gemeente en het Prins Bernhard Cultuurfonds, dragen financieel bij of zetten zich vrijwillig in om projecten te realiseren. Zonder de inzet van vrijwilligers zouden tal van projecten niet tot stand komen.

Meer weten?

Kijk dan op www.geschiedenisvanzuidholland.nl, www.goeree-overflakkee.nl/streekarchief en www.visitgo.nl.

Inhoud

Intro	2
Doorzitter Erfgoedtafel Goeree-Overflakkee	3
Inzet provincie erfgoedlijn	4
Publieksevenement erfgoedlijn	4
Fort Prins Frederik	5-9
- Martijn Lambert	
- Restauratie	
- Herbestemming	
- Dijftig jaar baas van het fort	
Havenkanaal	10
Historische schepen	11
Deltapontje	11
Raadhuis, restauratie en herbestemming	12-13
- Een gebouw om trots op te zijn	
Leren restaureren	14
Fietsen en wandelen	15
Weeghuisje	16-17
Plaetse weetjes	16-17
Dorpsraad Ooltgensplaat	18-19
Dorpswandeling	20
Waterschap aan het woord	21
De Weel	22-23
Natuur	24
Erfgoedleerlijnen	25
Berwoutsmoer	25
Wandelpuzzeltocht	25
Erfgoedpecial junior	26-27
- 'Erg gezellig om hier te wonen'	
Colofon	28

Doorzitter Erfgoedtafel

'Ik zeg: ontdek die parel'

Of een special over het erfgoed van Ooltgensplaat een goed idee is? Absoluut, zegt Daan Markwat, voorzitter van de Erfgoedtafel Goeree-Overflakkee, portefeuillehouder van het dossier Fort Prins Frederik en kernwethouder van Ooltgensplaat.

"Ik vind het van groot belang dat zo'n special bij iedereen op het eiland op de deurmat valt, dat je het kunt doorbladeren en dat je daardoor op het idee komt om naar Ooltgensplaat te gaan om het erfgoed te zien en te beleven."

"Want", vervolgt Markwat, "er is veel gebeurd en er is veel geld en energie gestoken in het erfgoed van Ooltgensplaat. Denk aan de restauratie van het fort, het raadhuis en het weeghuisje. Dat zijn grote projecten, icoonprojecten die we met elkaar willen verbinden. Het dorp heeft veel te bieden, ook door de dorps haven met het havenkanaal en de Doorstraat met veel historische panden."

Vervolgstappen

"Het raadhuis is prachtig gerestaureerd. En met Fort Prins Frederik, echt een fenomeen, zijn we hard bezig. Het was daar de laatste decennia de verkeerde kant opgegaan en het fort was in verval geraakt. Er is veel in geïnvesteerd om de situatie te verbeteren. De geschutstoren is gerestaureerd. Dat is de basis voor vervolgstappen. We willen zo snel mogelijk aan de slag. De doorontwikkeling ligt op schema. Het streven is om in het vierde kwartaal van dit jaar een visie te hebben op de herbestemming van het fort. Op basis daarvan selecteren we een partij om die in te vullen."

Daarbij gaat het niet alleen om het fort zelf, maar ook om de locatie, zegt Markwat. "Ooltgensplaat ligt – niet negatief bedoeld – in een uithoek. Het is een verborgen parel, waar je niet zomaar langs komt, maar echt naartoe moet rijden. De gemeente wil toerisme en recreatie aan de oostkant van het eiland bevorderen. Er is al een fietsknooppuntennetwerk dat bijna heel Goeree-Overflakkee omvat en dat willen we benutten om mensen ook dat deel van het eiland te laten verkennen en ervan te genieten."

Iets leren

"In Ooltgensplaat kunnen onder andere het fort, het raadhuis en het weeghuisje elkaar versterken. Je kunt het dorp beleven en er iets leren over de geschiedenis en de omgeving. Er ontstaan kansen voor horeca, zodat je er ook iets kunt eten en drinken. Denk aan pop-up horeca op het fort, in de aanloop naar de herbestemming."

"Geweldig: pas sprak ik iemand die over de nieuwe brug naar het fort was gefietst en enthousiast was over de gerestaureerde geschutstoren", besluit Daan Markwat. "Het heeft een paar centen gekost, maar het is een investering die nuttig is en mensen naar Ooltgensplaat trekt. Ik zeg: ontdek die parel!"

'Het erfgoed is van ons allemaal'

Bij het behoud van erfgoed en het restaureren en herbestemmen van monumenten speelt de provincie Zuid-Holland een rol van betekenis. Patty van der Kleij, werkzaam bij de provincie en projectleider van de erfgoedlijn Goeree-Overflakkee, licht die rol toe.

"De provincie Zuid-Holland wil erfgoed graag doorgeven aan volgende generaties. Want erfgoed maakt de omgeving mooier en het onderstreept de oorspronkelijke identiteit. Ook biedt het kansen voor economische spin-off. Dit vraagt om het zichtbaar en toegankelijk maken van erfgoed, zodat inwoners, toeristen en alle andere geïnteresseerden ervan kunnen genieten. Want het erfgoed is van ons allemaal."

In Ooltgensplaat geldt dat bijvoorbeeld

voor Fort Prins Frederik. "Het fort heeft weer de allure van vroeger en is als verdedigingswerk herkenbaar. De historische delen zijn gerestaureerd. Het fort wordt met een eigentijdse nieuwe bestemming een recreatieve trekpleister. Op Open Monumentendag vindt hier het publieksevenent van de erfgoedlijn Goeree-Overflakkee plaats."

De provincies Zuid-Holland en Noord-Brabant willen samenwerken om de

geschiedenis van de Stelling van het Hollandsch Diep en het Volkerak op de kaart te zetten. Aan de Zuid-Hollandse kant zijn zowel Fort Prins Frederik als Fort Buitensluis, bij Numansdorp, daar een onderdeel van.

Provincie stimuleert restauratie

Evenals bij de restauratie van Fort Prins Frederik deed de provincie Zuid-Holland een flinke duit in het zakje voor de restauratie van het raadhuis van Ooltgensplaat. En dat geldt ook voor het weeghuisje aan de Kaai. Patty van der Kleij: "De provincie stimuleert restauratie en probeert leegstand te voorkomen via een nieuwe bestemming. Een eigentijdse functie in combinatie met het behouden en versterken van de historische waarden, dat is de beste garantie voor het behoud van ons erfgoed."

publieksevenent van de erfgoedlijn Goeree-Overflakkee in 2019.

De voorbereidingen voor het publieksevenent 2021 zijn in volle gang. Daarbij is ook een groepje havo 3-leerlingen van de CSG Prins Maurits betrokken. Houd de berichtgeving in de gaten!

Publieksevenent op het fort

Toneel, dans, muziek? Spelletjes, spannende opdrachten? Eten, drinken?

Hoe het programma van het publieksevenent van de erfgoedlijn

Goeree-Overflakkee er precies uit komt te zien, is nog niet bekend. De datum is wel bekend: zaterdag 11 september 2021 (Open Monumentendag). Ook de locatie is al bepaald: Fort Prins Frederik in Ooltgensplaat. Een uitstekende locatie als het gaat om het ontdekken en beleven van erfgoed. Net zoals de Menheerse Werf tijdens het eerste

'We willen het historische fort weer laten zien'

"Uniek erfgoed op een unieke locatie: een Franse geschutstoren aan het water, onderdeel van de Stelling van het Hollandsch Diep en het Volkerak. Forten verbonden door het water", zegt Martijn Lambert als hij de vraag krijgt wat Fort Prins Frederik bijzonder maakt. "En de verhalen. Denk alleen maar aan het verhaal over de Plaetenaren die het fort veroverden op de Fransen..."

Martijn Lambert is beleidsadviseur erfgoed en cultuur van de gemeente Goeree-Overflakkee. Hij begeleidt de restauratie en herbestemming van het fort, waarvan de gemeente sinds 2018 eigenaar is. "De restauratie van de geschutstoren is klaar, aan de buitenkant. De binnenkant volgt als we weten hoe de herbestemming eruitziet. Nu zijn de randvoorwaarden gecreëerd om een passende, financieel haalbare exploitatie van het fort mogelijk te maken."

De geschutstoren was ooit belangrijk, en blijft dat. Lambert noemt het bouwwerk "een kenmerkend stukje fort, straks het centrum van de

Martijn Lambert.

exploitatie". Maar naast de restauratie van de geschutstoren staat er meer te gebeuren op Fort Prins Frederik. "Dit jaar pakken we de oostkant van het forteiland aan: we herstellen de geschutopstellingen richting het Volkerak, de munitieopslagplaatsen, de bricbetonnen geveltjes, de poterne (poort)... De 'leesbaarheid' van het fort zal erdoor toenemen. Net als door de brug die vorig jaar aan de voorzijde is teruggebracht. We willen het historische fort weer laten zien."

Uitgenodigd

"Het werkt", vervolgt Lambert. "Vroeger moest je met een boogje om het fort heen fietsen, nu word je uitgenodigd om er over de brug naartoe te rijden, of te wandelen. Om het te beleven."

Welke nieuwe bestemming Fort Prins Frederik krijgt, is nog niet bekend. Twee 'kwartiermakers' zijn

bezig in kaart te brengen wat de mogelijkheden zijn. Op basis van de uitkomst, die voor het eind van dit jaar duidelijk moet zijn, volgt de selectie van een exploitant. En, daarmee samenhangend, hoe de restauratie eruit komt te zien van het interieur van de geschutstoren en de omliggende gebouwen, zoals de kazerne en het kruithuis.

"Het is een heel traject, dat tijd kost omdat we het zorgvuldig willen doen", aldus Martijn Lambert. "De gemeente wil in ieder geval dat de exploitatie passend en op de lange termijn financieel haalbaar is. En gedragen door de bewoners van Ooltgensplaat. Want het fort is van en voor de bewoners. Het vestingdorp Ooltgensplaat – met het fort, de redoutes en de verdedigingswal dwars door het dorp – ja, ook daarover is een mooi en rijk verhaal te vertellen..."

'Je geeft nieuw leven aan een monument'

"De restauratie van de geschutstoren is goed gegaan. Het gebouw ziet er nieuw uit, maar gelukkig begint het al te verkleuren...", zegt Adriaan van der Zwan. Hij is als architect bij de restauratie van Fort Prins Frederik betrokken.

Dan der Zwan is geen onbekende als het gaat om restauraties van monumentale panden. Op Goeree-Overflakkee staan door zijn inspanningen diverse kerktorens, woonhuizen en bijvoorbeeld het Blauwe Huus in Ouddorp weer volop te pronken. "Buitengewoon mooi om te doen: je geeft nieuw leven aan een monument. Het is ook heel veel werk, want voordat je kunt gaan restaureren moet je de gebreken goed onderzoeken. Daarnaast kost de vergunningsprocedure altijd veel tijd."

Veel schade

Restauratie van de geschutstoren van Fort Prins Frederik noemt Adriaan der Zwan een ingewikkelde opdracht.

"De geschutstoren vertoonden nogal wat gebreken. Het metselwerk was erg vochtig. Het dak heeft een piramidevorm en een borstwering van anderhalve meter hoog. In de negentiende eeuw, na de uitvinding van de granaat, is er op het dak een gronddekking aangebracht. Die is gaan drukken tegen de borstwering, waardoor metselwerk is losgeraakt. Hemelwater liep er vanaf de piramide in, dat bevroor en leidde tot scheuren. Er is heel veel schade veroorzaakt."

Volgens Dan der Zwan was de muur tot soms een diepte van 60 centimeter aangetast. Slechts aan de beschutte westzijde was een stuk origineel metselwerk nog in goede staat. Op advies van de restauratiearchitect is het slechte metselwerk vervangen. Ook is de gronddekking verwijderd.

"De uitbouwen aan de gevels – mezenkouw of machicoulis genaamd – zijn weer in ere hersteld. Daarmee is de historische logica van het gebouw teruggebracht. Die uitbouwen waren aangebracht om naar beneden te kunnen schieten."

Dan der Zwan heeft nog aardig wat onderzoek moeten doen om te weten te komen hoe zo'n machicoulis er precies uitzag. Gelukkig zijn er nog een stuk of zeven geschutstorens in Frankrijk, die als voorbeeld konden dienen. Het zijn de laatste restanten van een imposant netwerk van geschutstorens, dat Napoleon realiseerde. "De geschutstoren in Ooltgensplaat is uniek, omdat die het eerste bakstenen model is én gaaf bewaard is gebleven. Veel andere geschutstorens zijn ingebouwd, maar deze staat nog vrij. Het was trouwens de bedoeling om ook zo'n toren bij Stellendam neer te zetten, tegenover de haven van Hellevoetsluis."

Militaire historie

Na de geschutstoren gaat de restauratie van Fort Prins Frederik verder aan de oostkant. "Het bestek is gemaakt voor het restaureren van de remises, de geschutopstelplaatsen met elk een eigen munitieopslag en de poterne. De brug is al gerealiseerd", zegt Dan der Zwan. "We zijn onderweg richting een heel aantrekkelijke locatie op het gebied van militaire historie. Bedenk dat hier zestig soldaten waren, dat er meel, spek en ander voedsel opgeslagen waren. En munitie. Onder de vloer zat een waterkelder... Ach, er zit zó veel aan vast."

Restaureren is een kunst

"Het gebouw was in een vergevorderde staat van verval", zegt Robin Kapteijns, die als meewerkend uitvoerder een rol speelde tijdens de restauratie van de geschutstoren. "Heel erg." Maar geen moment dacht hij: haal maar neer, die ruïne. "Nee, ik wil iets moois maken en de historie laten herleven."

Door Kapteijns, die de restauratie uitvoerde in dienst van het recent door Aannemersbedrijf Nico de Bont overgenomen Heijmans Restauratie, was de restauratie een mooie klus. "We hebben meer forten gedaan, zoals Fort bij Dachten, Fort Altena, Fort Lunetten en Fort Pannerden. Maar een geschutstoren uit de tijd van Napoleon heeft wel een heel andere bouw dan forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Je moet je wel echt in de geschiedenis verdiepen als je gaat restaureren, en er een passie voor hebben."

Die passie is er zeker bij de uitvoerder, die ook zelf sloop- en metselwerk deed in Ooltgensplaat. "We hebben hier gemiddeld met een man of zes gewerkt, maar er waren ook dagen dat we met z'n tien bezig waren."

'Helemaal nieuw'

Kapteijns benadrukt dat restauratiewerk een vak apart is, waarvoor niet zomaar elke metselaar in de wieg is gelegd. De echte vakmensen hebben bovendien een gespecialiseerde opleiding achter de rug. "Je moet ook geduldig zijn. Soms is het lastig. Restaureren is een kunst. De geschutstoren is helemaal nieuw gemaakt, conform oude tekeningen", zegt Robin Kapteijns. Zonder tekeningen begin je niet veel. "In Brabant zeggen we: wij kunnen nog wel een geit metselen, als we de mal van de uier maar hebben."

Na het slopen – "Er zijn heel veel volle containers afgevoerd" – gingen er circa 240.000 op maat gebakken stenen door de handen van de werklui. Kapteijns wijst naar de schietgaten in de gevel. "Die hebben we in ere hersteld. Elk gat heeft z'n eigen schietrichting, waardoor we elk steentje in vorm moesten slijpen."

Tijdens de werkzaamheden kwamen regelmatig verrassingen aan de oppervlakte. "Bijna constant", lacht Robin Kapteijns. "Zo kwamen we in de muren hele stukken natuursteen tegen, die we weer konden gebruiken. Daar moet je als een archeoloog mee omgaan. Ook een verrassing: dat er zuavel bij de duimen van de luiken zat in plaats van lood. Met een vuurbal als gevolg..."

Over het resultaat is hij zeer tevreden. "Prachtig, de toren is weer helemaal terug in de oorspronkelijke staat", zegt de uitvoerder, die nu kademuren aan het restaureren is in Den Bosch.

Reinoud Pince van der Aa (links) en Gijs Schuurhuis.

Fort Prins Frederik, herbestemming

Wie wordt de nieuwe 'fortwachter'?

Na de restauratie van de geschutstoren ligt de vraag op tafel hoe de herbestemming eruit gaat zien. Wat valt er straks te doen en te beleven? Door het eind van dit jaar is er een antwoord op die vraag. De gemeente, eigenaar van Fort Prins Frederik, formuleert dit antwoord samen met Hylkema Erfgoed en COUP. "Na de zomer gaan we op zoek naar een nieuwe 'fortwachter'. Dat is een ondernemer of een groep ondernemende personen."

Hylkema Erfgoed en COUP houden zich allebei bezig met de restauratie en herbestemming van 'gebouwen met een verhaal'. Daak gaat het om monumenten, waaronder forten. Hylkema Erfgoed heeft nu een grote klus aan Paleis Soestdijk en rondde recent de restauratie af van het raadhuis in Ooltgensplaat. COUP transformeerde niet alleen forten, maar bijvoorbeeld ook het Duurtoreneiland en een Genieloods bij Fort aan de Drecht. Daarnaast is COUP ontwikkelaar en mede-eigenaar van BlueCity010, het voormalige Rotterdamse zwemparadijs Tropicana.

Ruimte creëren

"De gemeente heeft met de restauratie van Fort Prins Frederik een eerste grote stap gezet. Er is veel geld in gestopt om ruimte te creëren voor een nieuwe bestemming. Hoe vul je die ruimte in? Door spelregels en voorwaarden te formuleren op basis waarvan we een ondernemer kunnen werven", vertellen Reinoud

Pince van der Aa (Hylkema Erfgoed) en Gijs Schuurhuis (COUP). Hoe gaat dat? "We kijken bijvoorbeeld naar de kansen van een positionering van het fort binnen de Zuiderwaterlinie, of van de omringende natuur, of van nog andere thema's. En wat voor een invloed die perspectieven hebben op de herbestemming van het fort en de ruimte om te ondernemen. Die 'vertaling' leidt tot een nota van uitgangspunten, waarmee we de markt op gaan om via een open uiteraag een ondernemer te vinden."

Dolgens Pince van der Aa en Schuurhuis is Fort Prins Frederik een erfgoedlocatie met veel mogelijkheden. "Heel kansrijk. Wij gaan op zoek naar wat hier het beste kan ontkiemen, groeien en bloeien. Zodat het fort wordt waarvoor je naar Ooltgensplaat komt. Met een gastrije ondernemer die passie heeft voor deze plek, gaat dat zeker lukken. Erfgoed, cultuurgeschiedenis, identiteit – dat spreekt mensen enorm aan."

Dijftig jaar baas van het fort

Klaas Baas en Daan Markwat.

Nee, hij mist het fort niet. "Er is veel veranderd en veel mensen zijn weg", zegt Klaas Baas, die vijftig jaar op Fort Prins Frederik woonde en anderhalf jaar geleden verhuisde naar het dorp. "Een enkele keer ga ik er naartoe omdat ik er nog een postbusje heb. Dan loop ik een rondje over het fort..."

Klaas Baas kwam in 1969 op het fort. "Ik werkte met moeilijk opvoedbare jeugd, maar ik had het niet meer zo naar mijn zin. Toen vroeg de directeur van camping De Meeuw in Den Briel me of ik geen zin had om op het fort in Ooltgensplaat een camping op te zetten. De schapen liepen er nog toen ik daar kwam..."

Hij woonde eerst vijf jaar in een bunker en betrok er later een chalet. "Er kwamen langzaam maar zeker steeds meer caravans." Tegelijkertijd beheerde Baas deze bijzondere locatie en faciliteerde hij er feesten en partijen. Soms wel drie of vier per weekend. Het begon simpel, met koffie en gebak, maar later verzorgden Baas en zijn medewerkers ook wel diners voor honderdvijftig man.

Bussen vol

Er kwamen bussen vol toeristen naar Fort Prins Frederik, veelal op doorreis naar Zeeland of het Rien Poortuliet Museum in Middelharnis. En de wat oudere inwoners van Ooltgensplaat herinneren zich

ongetwijfeld nog de disco's op het fort.

Baas voltrok als buitengewoon ambtenaar van de burgerlijke stand ook huwelijken. In totaal tussen de 1500 en 1600, schat hij, waarvan een aantal op het fort. "Het kruithuis was de trouwzaal. Er waren mensen die mij op zo'n huwelijksdag drie keer tegenkwamen: bij de huwelijksvoltrekking, bij de receptie in het fort én in de kerk, waar ik de huwelijksbijbel mocht overhandigen."

Op de halve eeuw die hij op Fort Prins Frederik was, kijkt hij terug als "een geweldig mooie, fijne tijd". De toekomst van het fort ziet hij rooskleurig in: "Eén ding wil ik: dat het weer prachtig wordt."

De naam van Klaas Baas blijft verbonden aan het fort. Bij de ingang van de geschutstoren is een gedenksteen te zien met zijn naam en die van wethouder Daan Markwat erop. Samen metselden ze de steen in, als markering van de restauratie van de geschutstoren. Dat was in september 2019, vijftig jaar nadat Klaas Baas op het fort kwam...